

ČEPIČKOVA JUSTICE JEDEN Z NÁSTROJŮ PERZEKUCÍ PO ÚNORU 1948

FRANTIŠEK HANZLÍK

The article deals with the transformation of the independent judiciary of Czechoslovakia since February 1948 to the instrument of political persecution of totalitarian regime after the seizure of power by the Communist Party of Czechoslovakia. Shows role of JUDr. Alexej Čepička, who became Minister of Justice in February 1948, during this process. Finally this article depicts consequences of the removal of an independent judiciary within 1948–1952.

Key words: Justice; State Court; the Prosecutor's Office; Cabinet Justice; Ministry of Justice; Political Processes; February 1948; Alexej Čepička; Persecution.

Úvod

V roce 1945 obnovila osvobozená Československá republika prakticky beze zbytku právní řád z období předmnichovské republiky. V únoru 1948 převzala moc v Československu komunistická strana. Okamžitě následovaly politické čistky ve všech oblastech života společnosti. Hlavním nástrojem perzekucí se v první fázi po převzetí moci komunisty staly Akční výbory Národní fronty všech stupňů, které vznikaly v rozporu s tehdy platným právním řádem.¹ Jedním z hlavních objektů, na které se zaměřila pozornost nového režimu, byla justice. Téměř okamžitě byly prováděny strukturální i personální změny na všech úsecích jejího působení. Ještě v roce 1948 byla přijata Ústava 9. května a v tak zvané právnícké dvouletce bylo následně započato s legislativními změnami, které vyústily ve změnu téměř všech základních zákonů. Justice se po ovládnutí komunistickou stranou v relativně krátké době po únoru 1948 stala jedním z nástrojů nezákonných perzekucí. Ty vyvrcholily politickými procesy koncem čtyřicátých a začátkem padesátých let. Jednou z prvních obětí pounorových nezákonností se stal generál Heliodor Píka odsouzený ve vykonstruovaném procesu k trestu smrti. Největší pobouření světové veřejnosti však vyvolal proces s JUDr. Miladou Horákovou a její poprava. V první fázi po ovládnutí justice komunistickou stranou se její oběti stali skuteční i domnělí odpůrci komunistického režimu. Následovaly nezákonné politické procesy, v nichž byly odsouzeny také desítky významných funkcionářů KSČ. K trestům smrti byli odsouzeni dokonce i ti, kdo sehráli významnou úlohu v únoru 1948 a při následném upevňování moci komunistického režimu. Šlo například o generálního tajemníka komunistické strany Rudolfa Slánského a nechvalně známého šéfa 5. oddělení hlavního štábu ministerstva národní obrany Bedřicha Reicina. Popraveni byli na základě vykonstruovaných procesů také nástupce Bedřicha Reicina gen. Josef Musil, velitel Státní bezpečnosti Osvald Závodský a náměstek ministra národní bezpečnosti Karel Šváb.²

¹ Blíže: HANZLÍK, F.: *Akční výbory Národní fronty a Únor 1948*. In: Posláním historik (pocta prof. Robertu Kvačkovi k 80. narozeninám). Praha 2012, s. 465–478.

² Karel Šváb byl popraven začátkem prosince 1952 spolu s Rudolfem Slánským a dalšími členy tak zvaného protistátního spikleneckého centra. Generál Josef Musil byl popraven až v lednu 1954, Osvald Závodský v březnu 1954.

Úloha Alexeje Čepičky po nástupu do funkce ministra spravedlnosti

Významný podíl na poúnorových perzekucích měla justice, která se konstituovala v období, kdy v čele ministerstva spravedlnosti stál JUDr. Alexej Čepička.³ Sám Alexej Čepička sehrál důležitou roli při přeměně justice demokratického státu v nástroj, který komunistický režim využil k rozsáhlým perzekucím. V soudním řízení sehrávali důležitou úlohu nejen prokurátoři, soudci, příslušníci bezpečnosti, ale i advokáti. Působení komunistické justice po únoru 1948 bylo několikrát v následujících obdobích, ještě do roku 1989, vyšetřováno, dokumentováno a dokonce označeno samotnými představiteli komunistického režimu na základě nezvratných důkazů za porušování socialistické zákonitosti.⁴ V Národním archivu v Praze, v Archivu bezpečnostních složek i v dalších archivech jsou uloženy rozsáhlé dokumenty obsahující výsledky činnosti komisí, které se na vyšetřování nezákonností justice a bezpečnostních složek podílely. První z nich byla komise nazvaná po tehdejším ministru vnitra Rudolfu Barákovi, která pracovala v letech 1955–1957. Další byla komise Kolderova, pojmenovaná po jejím předsedovi Drahomíru Kolderovi, pracující v letech 1962–1963. Poslední komisí, která shromáždila nejrozsáhlejší a nejprůkaznější materiál byla komise Pillerova, která pracovala v letech 1968–1969. Součástí archivních dokumentů jsou i rozsáhlé výpovědi JUDr. Alexeje Čepičky z let 1963, 1968 a 1969.⁵

Výsledky práce uvedených komisí, byť se jednalo o komise složené výhradně z komunistů, kteří se mnohdy na nezákonnostech sami podíleli, umožňují pochopit příčiny, podstatu a důsledky nezákonností, kterých se tehdejší justice dopouštěla. Zároveň ukazují nebezpečí vyplývající z porušení principu nezávislosti justice na ostatních složkách státní moci a také na vládnoucích politických stranách.

V souvislosti s analýzou působením justice v éře ministra spravedlnosti Alexeje Čepičky se objevil pojem „kabinetní justice“. K vysvětlení obsahu pojmu kabinetní justice je nutné ukázat základní souvislosti jejího ovládnutí komunistickou stranou po únoru roku 1948 a posouzení mechanismu jejího fungování v následujícím období. Podle názoru Alexeje Čepičky z roku 1963 byly poměry v justici před únorovými událostmi pro komunisty jednoznačně nepříznivé. V justici měla značný vliv národněsocialistická strana. Komunisté ji v období let 1945–1948 dokonce označovali pojmem „drtinovská justice“.⁶ Podle nich byli příslušníci tehdejší justice (soudci, prokurátoři a advokáti) nepřátelé komunistů vychovaní starým právnickým myšlením a nebyli schopni a dokonce ani nechtěli pochopit a akceptovat změny, které nastaly po únoru 1948.⁷ Proto vedení komunistické strany rozhodlo vyslat na ministerstvo spravedlnosti komunisty v čele s JUDr. Alexejem Čepičkou, který měl hlavní podíl také na vytvoření akčních výborů Národní fronty. Jejich hlavním úkolem na ministerstvu spravedlnosti bylo vytvořit podmínky k realizaci politiky komunistické strany nejen na samotném ministerstvu, ale i v celé justici. Bezprostředně po únoru 1948 iniciovalo vedení komunistické strany protesty dělníků

³ Životní osudy JUDr. Alexeje Čepičky a jeho úlohu po únoru 1948 podrobně analyzují a popisují publikace PERNES, J. – LUKÁŠ, A. – POSPÍŠIL, J.: Alexej Čepička šedá eminence rudého režimu. Praha 2008 a KAPLAN, K.: Alexej Čepička – Dobová dramata komunistické moci. Brno 2011.

⁴ Jedním z dokumentů, který obsahuje konkrétní fakta o nezákonnostech justice po únoru 1948 je *Závěrečná zpráva komise ÚV KSČ pro dokončení stranické rehabilitace*. Byla zpracována v rámci působení tzv. Pillerovy komise v roce 1969 v rozsahu 124 stran. Národní archiv (NA), fond (f.) Pillerova komise, karton (k.) 41A.

⁵ Ve svých rozsáhlých výpovědích se Čepička vyjadřuje k různým okolnostem svého působení ve funkcích ministra spravedlnosti (1948–1950) a ve funkci ministra národní obrany (1950–1956). Tamtéž, k. 12 a k. 16 B.

⁶ Komunisty běžně používané označení československé justice v letech 1945–1948, kdy funkci ministra spravedlnosti vykonával Prokop Drtina (6. 11. 1945 – 25. 2. 1948).

⁷ NA, f. Komise, svazek (sv.) 34, archivní jednotka (a. j.) 869.

proti různým rozhodnutím stávajících soudů. K jednotlivým soudům byly dokonce vysílány delegace s cílem dosáhnout požadovaného rozsudku.

V té době existovala také bezpečnostní komise komunistické strany, která měla řešit mimo jiné i kádrové a organizační otázky v justici. Při nástupu A. Čepičky na ministerstvo spravedlnosti byla většina vedoucích míst obsazena členy národně socialistické strany. Nový ministr spravedlnosti okamžitě zahájil čistky podle pokynů vedení KSČ, ale i z vlastní iniciativy. Předsednictvo ústředního výboru Komunistické strany Československa za účasti Klementa Gottwalda rozhodlo o radikální změně právního řádu. Z pohledu komunistů bylo nezbytně nutné změnit právní řád tak, aby bylo možno soudně postihovat politické delikty a využít této skutečnosti v boji proti jejich odpůrcům. Bezprostředně po nástupu Čepičky do čela ministerstva spravedlnosti docházelo k zásahům do již probíhajících řízení. Stávalo se tak proto, že podle komunistů byli soudci nezávislí a rozhodovali podle svého nejlepšího vědomí a svědomí na základě předložených důkazů bez ohledu na zájmy komunistické strany.

Za hlavní problém považovalo vedení komunistické strany v čele s Gottwaldem skutečnost, že starý právní řád byl podle jeho názoru nezávislými soudci a právníky využíván k odůvodňování nezákonnosti znárodnění, nezákonností vyskytujících se v působení akčních a národních výborů a všech změn, které nastaly po únoru 1948. Proto vedení komunistické strany za účasti K. Gottwalda a A. Čepičky rozhodlo o urychleném vypracování a přijetí nové ústavy a nového právního řádu. Cílem všech realizovaných opatření bylo dosáhnout stavu, kdy budou soudy a celá justice rozhodovat nikoliv nezávisle, na základě analýzy všech dostupných důkazů a podle práva, ale podle představ a zájmů komunistické strany. Na všech jednáních s podřízenými vyjadřoval Čepička názor, že není přípustný stav, kdy není jasné, jak kterýkoliv soudní proces dopadne, protože komunisté a veřejnost očekávali jasné výsledky.

Významný krok ke změně právního řádu představovalo přijetí ústavního zákona číslo 150/1948 Sbírký – Ústavy 9. května v roce 1949. Vedle řady přijatých zákonů schválil parlament i nechvalně známé zákony číslo 213/1948 Sbírký ze dne 21. července 1948 o úpravě některých poměrů na ochranu veřejných zájmů, zákon číslo 231/1948 Sbírký na ochranu lidově demokratické republiky a zákon číslo 232/1948 o Státním soudu. Státním soudem bylo od roku 1948 do jeho zrušení v roce 1952 odsouzeno za protistátní činnost více než 27 000 osob.⁸

Kabinetní justice – destrukce stávajícího právního řádu

System, který byl v justici cíleně vytvořen v průběhu roku 1948, označila komise komunistické strany, která vyšetřovala nezákonnosti z padesátých let, pojmem „kabinetní justice“. Její podstata spočívala podle závěrů komise v následujících skutečnostech:

- a) Soustředění zásadního vlivu na rozhodovací pravomoc soudů pouze do rukou ministra spravedlnosti.
- b) Odstranění nezávislé kontroly justičních orgánů nad vyšetřováním a tím umožnění používání nezákonných vyšetřovacích metod.
- c) Zvláštní postavení prokuratury vůči soudu – závaznost návrhu prokurátora pro senát.
- d) Zavedení přísného systému schvalovací a zprávové agendy včetně stanoviska k trestům.
- e) Podstatné omezení práva obhajoby.
- f) Uplatňování nesprávných teorií porušujících zásadu objektivní pravdy.⁹

⁸ NA, f. Komise, sv. 34, a. j. 867.

⁹ Tamtéž.

Alexej Čepička ve funkci ministra spravedlnosti tvrdě prosazoval plnění svých příkazů a zásadně nepřipouštěl jakoukoliv diskuzi k obsahu svých pokynů. Striktně trval na tom, aby všichni pachatelé protistátních činů bez ohledu na třídní příslušnost, závažnost činu a další okolnosti, byli postihováni přísnými tresty. Systém, který zavedl Alexej Čepička v justici, přetrvával podle poznatků uvedených ve zprávách komisí zkoumajících nezákonnosti padesátých let až do roku 1953, ještě dlouhou dobu po jeho odchodu z funkce v dubnu 1950. V materiálu Kolderovy komise z let 1962–1963 s názvem *Příčiny porušování socialistické zákonosti v trestním řízení u protistátních trestných činů* je k jednání Čepičky v pozici ministra spravedlnosti uvedeno: „*Jednání Čepičky, který v té době měl specifické společenské postavení, bylo velmi autoritativní. Tvrdě prosazoval důsledné plnění svých příkazů a zásadně nepřipouštěl jakoukoliv diskuzi k obsahu svých pokynů.*“¹⁰

Jedním z důležitých kroků znamenající odstranění kontroly justičních orgánů nad vyšetřováním bylo zrušení institutu vyšetřujících soudců zavedeného 22. prosince 1948 zákonem číslo 319. Úkol vyšetřujících soudců spočíval v prověrce vyhledávacích úkonů pracovníků bezpečnosti, v provádění znaleckých důkazů a v rozhodování o uvalení vazby či propuštění z vazby. U státního soudu zrušil Čepička svým ústním rozhodnutím institut vyšetřujících soudců v dubnu 1949. Dne 21. září byla instrukcí ministerstva spravedlnosti zrušena instituce vyšetřujících soudců i u ostatních soudů. Čepička odůvodnil zrušení institutu vyšetřujících soudců tím, že údajně docházelo ke zbytečnému prodlužování vyšetřování, a ke zbytečnému dublování s činností orgánů Státní bezpečnosti, které provádělo vyšetřování správně. Tím byla fakticky znemožněna jakákoliv byť i formální kontrola vyšetřování. Institut vyšetřujících soudců byl zrušen i přesto, že na gremiálních poradách státní prokuratury a státního soudu byla již v té době namítána nesprávnost trestních oznámení podávaných Státní bezpečností. Bylo poukazováno také na nezákonné vazby a nezákonnost připravovaného opatření a tím i znemožnění kontroly vyšetřování.¹¹ Ve svých důsledcích toto protizákonné opatření znamenalo, že poprvé se vyšetřovaný dostal do styku s prokurátorem až po skončení vyšetřování. Vazba byla uvalována jen písemně a nikdo z justičních pracovníků nemohl vyšetřování v jeho průběhu kontrolovat a ovlivňovat. Tím se vytvářel prostor pro svévoli vyšetřujících orgánů jak Státní bezpečnosti, tak i armádního obranného zpravodajství, které vyšetřovaly protistátní trestné činy v armádě. Postupně narůstala svévole vyšetřovatelů i případy vynucených výpovědí, které měly pro vyšetřované mnohdy fatální následky.

Ve věznicích v Uherském Hradišti si ještě za dobu existence vyšetřujících soudců stěžovali vězni na týrání orgány Státní bezpečnosti. Vyšetřující soudce vyslechl 24 vyšetřovanců. Všichni potvrdili týrání vyšetřovateli. Náměstek státního prokurátora v Brně Antonín Mykiska doporučil, aby byl případ oznámen ministru spravedlnosti Čepičkovi. Ten okamžitě zakázal vyšetřovat stížnosti na postup orgánů Státní bezpečnosti. Státní prokurátoři dokonce obdrželi pokyn ministerstva spravedlnosti, aby na souzené, kteří na svoji obhajobu uváděli, že jejich výpovědi byly vynuceny týráním, podali obžalobu za křivé svědectví.¹² Čepička trval na tom, že prověřovat vyšetřování soudním orgánům nenáleží. Na gremiální poradě dne 30. září 1949 vydal náměstek ministra Čepičky Bohumír Ziegler pokyn, aby v případě, že budou obžalováni u soudu namítat, že byli k doznání přinuceni bitím, byli obžalováni pro zločin křivého obvinění podle § 209 trestního zákona.¹³ Od tohoto dne musel každý prokurátor v případě, že se obviněný hájil tím, že byl při vyšetřování bit, stíhat dotyčného pro křivé obvinění bez ohledu na to, zda

¹⁰ Tamtéž.

¹¹ Tamtéž.

¹² Tamtéž.

¹³ Tamtéž.

argumentace obviněného hodnověrně dokazovala použití nezákonných metod vyšetřování či nikoliv. Pokud někdo ze soudců nebo prokurátorů kritizoval výše uvedené praktiky, byl propuštěn s odůvodněním, že tím prokázal záporný postoj vůči lidově demokratickému zřízení. Tímto způsobem byl propuštěn například referent státní prokuratury Jůna, který dne 28. září 1949 a 30. září 1949 na gremiální poradě státní prokuratury: „...*projevil takovou kritiku práce státních orgánů, kterou je prokázán jeho záporný postoj k lidově demokratickému zřízení, jenž je zaručeno základním článkem I. ústavy ze dne 9. 5. 1948.*“¹⁴ Všechna výše uvedená opatření vedla k tomu, že vyšetřování zůstalo bez jakékoliv kontroly a umožnilo používání nezákonných vyšetřovacích metod. Zároveň byla u soudů uplatňována praxe, že bylo doznání pachatele považováno za rozhodující důkaz. Proto byli vyšetřovanci nuceni učit se své výpovědi u soudu nazpaměť a po skončení vyšetřování byly prováděny tak zvané udržovací výslechy, aby obvinění nezapomněli, co s nimi bylo sepsáno v protokolech.

Zvláštní a zcela výsadní postavení získala v tomto systému prokuratura. Od roku 1948 až do roku 1952 byla přímo podřízena ministerstvu spravedlnosti. V roce 1950 byla posílena prvními absolventy dvouleté Právnické školy pracujících.¹⁵ V praxi byla uplatňována zásada, kterou soudcům Státního soudu při poradách zdůrazňoval jeho předseda. Podle jeho názoru bylo nutno považovat návrhy prokurátora učiněné v průběhu hlavního líčení ze strany soudců za závazné. Od července roku 1949 byla proto organizována příprava hlavního líčení. Na gremiální poradě státní prokuratury v Brně dne 1. prosince 1949 byl zdůrazněn pokyn ministra Čepičky o nutnosti přípravy hlavního líčení předběžnými poradami za účasti předsedy senátu, prokurátora a informovaného referenta Státní bezpečnosti. Vedení Státního soudu dokonce kontrolovalo, zda předsedové senátů plní výše uvedené pokyny a pokud bylo zjištěno, že nikoliv, byli od státního soudu odvoláni. V zápise o poradě prokurátorů, krajských velitelů Státní bezpečnosti, velitelů vyšetřovacích oddělení Státní bezpečnosti a referentů státní prokuratury oddělení Brno, konané 29. dubna 1952 se uvádí: „*Obvykle půl dne před zahájením líčení probíhá tak zvaný proces v kostce za účasti prokurátorů, celého senátu, orgánů Stb, zástupců strany, lidosprávy, případně jiných zainteresovaných složek. Při něm se probírá očekávaný průběh procesu a případné sporné otázky, zvláště pak možné skutečnosti, které nejsou obsaženy ve spise.*“¹⁶

Již od počátku zřízení Státní prokuratury platila pro ni povinnost předkládat návrh na každé zamýšlené opatření v konkrétní věci ministerstvu spravedlnosti ke schválení. Zpráva obsahovala skutkovou podstatu věci a návrh prokuratury na výši trestu. V případech, kdy měl být podle prokuratury uložen trest smrti, byla předkládána i tak zvaná zvláštní zpráva. Tam kde nepřicházel v úvahu trest smrti, byla schválena výše trestu trestním oddělením ministerstva spravedlnosti. Všechny případy, kde přicházelo v úvahu uložení absolutního trestu, projednávala bezpečnostní komise ústředního výboru Komunistické strany Československa, která vznikla po únoru 1948. Složení komise schválilo užší předsednictvo ÚV KSČ dne 26. července 1948. Jejimi členy se stali Rudolf Slánský, Václav Nosek, Jindřich Veselý, Karel Šváb a Josef Pavel. Od 9. června 1949 se jednání komise pravidelně zúčastňovali i Alexej Čepička a od 27. října 1949 Bedřich Reicin.¹⁷ Změny v komisi, ke kterým došlo v následujícím období, vyplývaly ze strukturálních a personálních změn v různých funkcích. Od 12. ledna 1950 se účastnil zasedání komise místo Jindřicha Veselého nový šéf Státní bezpečnosti Osvald Závodský. Po rozdělení ministerstva vnitra a vzniku ministerstva národní bezpečnosti se stal členem komise také ministr národní bez-

¹⁴ Tamtéž.

¹⁵ Tamtéž, f. Pillerova komise, k. 16 A.

¹⁶ NA, f. Komise I., sv. 34, a. j. 867.

¹⁷ NA, f. Pillerova komise, k. 16 B.

pečnosti Ladislav Kopřiva.¹⁸ Materiály předkládal komisi ministr spravedlnosti. Ke každému návrhu muselo být připojeno i stanovisko tak zvané krajské bezpečnostní pětky. Následně dostávala prokuratura příkazy zajistit stanovisko ministerstva v rozhodnutí soudu jak v otázce viny, tak i ve výši trestu. Komise projednávala jednotlivé případy s návrhy na uložení trestu smrti či doživotního žaláře. Na osmi zasedáních od 15. prosince 1949 do 18. července 1950 rozhodovala komise o 88 osobách.¹⁹ Na samostatných zasedáních se komise zabývala přípravou politických procesů například s Miladou Horákovou a spol., s mjr. Nechanským a spol. a s dalšími skupinami.²⁰

V případě, že vynesli soudci jiný rozsudek, než jaký vyplýval z rozhodnutí ministerstva spravedlnosti nebo bezpečnostní komise byly proti nim vyvozovány kárné důsledky. Například v roce 1948 bylo proti několika ostravským soudcům zavedeno disciplinární řízení a Nejvyššímu soudu byl dán pokyn, aby byli propuštěni bez nároku na penzi.²¹

V případech, kdy se někteří soudci pokusili rozhodnout podle svého přesvědčení, na základě posouzení všech důkazů podali odvolání k vyššímu soudu prokurátory. Ve všech případech Nejvyšší soud vyhověl odvolání a uložil vyšší tresty, než prokurátory původně požadovali. Nejvyšší soud byl ze strany těchto soudců označován jako soud potvrzovací a zvyšovací.

Výše uvedená praxe byla možná také proto, že byla podstatně omezena a mnohdy zcela znemožněna obhajoba. Dne 22. prosince 1948 byla zrušena advokátní komora a zřízena Ústřední a krajská sdružení advokátů. Toto opatření mělo podle komunistů zabezpečit stejnou obhajobu všem a odstranit obhajobu podle majetkových poměrů. Řízení advokacie bylo svěřeno ministru spravedlnosti. Fakticky došlo k likvidaci obhajoby u státních soudů. Podle zjištění komisí, které vyšetřovaly porušování zákonnosti a zneužívání justice po únoru 1948, bylo běžnou praxí, že advokát obžalovaného v soudním procesu neobhajoval a mnohdy dokonce vystupoval jako jakýsi druhý prokurátor. Velmi tvrdě vystupoval proti advokátům, kteří se snažili obžalované obhajovat Alexej Čepička. Stejně jako proti soudcům a prokurátorům, kteří se snažili ve výjimečných případech rozhodovat podle práva, byť komunistického, bylo proti mnohým advokátům vedeno kárné řízení, jehož výsledkem bylo většinou i vyloučení z advokacie. Advokacii byla fakticky uložena úloha napomáhat usvědčení pachatele nikoliv jej obhajovat.

Charakteristickým rysem kabinetní justice bylo i používání tak zvané notoriety – uplatňování nesprávné teorie porušující zásadu objektivní pravdy. Jeho podstata spočívala v tom, že v procesu vyšetřování a v průběhu soudního řízení se nevycházelo ze zjištěných skutečností a prokázaného jednání, ale z úvah a dedukcí, opírajících se o obecné zkušenosti a poznatky. Výsledkem bylo nesprávné a ničím nepodložené zpříšňování kvalifikace trestné činnosti a ukládání neodůvodněně vysokých trestů. Na gremiálních poradách státní prokuratury k tomu byla uložena závazná stanoviska pro obdobné případy. Například navrátilci z americké okupační zóny byli obžalováni z velezrady a vyzvědačství bez jakýchkoliv důkazů. Automaticky se předpokládalo, že byli vyšetřováni orgány amerických zpravodajských služeb a sdělili jim utajované informace. Na gremiální poradě soudců státního soudu v Praze v prosinci 1950 bylo sděleno stanovisko Nejvyššího soudu o tom, že zločin velezrady je dán již tím, že obžalovaný odešel do Německa a je nerozhodné, zda jeho původní úmysl se nenesl k velezradě a zda neprodělal screening (vyšetřování americkými zpravodajskými orgány).

¹⁸ Tamtéž.

¹⁹ Tamtéž.

²⁰ Na schůzi dne 24. 3. 1950 projednávala komise přípravu procesů s M. Horákovou, s mjr. Nechanským, se skupinou Hartman a spol. se skupinou Gejzy Pavlíka a se Stavinohou a spol. NA, f. Pillerova komise, k. 16 B.

²¹ NA, f. Komise I., sv. 34, a. j. 865.

Podle závěrů vyšetřování nezákonnosti v justici po únoru 1948 fungoval systém označený pojmem kabinetní justice do 1. ledna 1953. V uvedených materiálech je konstatováno, že odstranění vyšetřujících soudců, závaznost návrhu prokurátora pro senát soudu, tvrdá schvalovací povinnost na prokuratuře a faktické znemožnění práce obhájců jsou příčiny, které umožnily existenci kabinetní justice v Československu. Systém fungování justice, který zavedl v době, kdy byl ministrem spravedlnosti Alexej Čepička a pro který používaly komise vyšetřující nezákonnosti z 50. let pojem „kabinetní justice“ výstižně charakterizoval jeden z dokumentů Pillerovy komise z roku 1969: „*Smysl a podstata kabinetní justice spočívala v tom, že rozhodování o trestním postihu lidí nečiní výlučně – řídí se pouze zákonem – orgány, kterým to ústavně přísluší, ale jiné orgány. Stručně řečeno, rozhoduje se v politickém kabinetu místo v soudní síni. Navenek samozřejmě je nezávislost soudu zachována, soud koná řízení podle zákona a vynáší rozsudky jménem republiky, ve skutečnosti však tím jen provádí rozhodnutí, předem učiněná a dohodnutá mimo rámec zákonného řízení.*“²² O skutečném chápání role práva a postavení soudních orgánů od února 1948 do roku 1953 nejlépe svědčí vyjádření tehdejšího ministra národní bezpečnosti Karola Bacílka: „*O tom, kdo je vinný a kdo nevinný, kde končí omyly a chyby a nastává trestní odpovědnost, rozhodne strana za pomoci orgánů národní bezpečnosti.*“²³

Po únoru 1948 byla postupně prakticky zlikvidována nezávislost soudcovského stavu a jeho rozhodování, které je zárukou státnosti a ochrany práv jednotlivce ve společnosti proti jakékoliv zvlí.

Ani postupné odstranění některých zjevných nezákonností v práci justice od počátku roku 1953 neznamenal návrat k dodržování tehdy platného právního řádu. Ještě do roku 1954 proběhla řada soudních procesů, v jejichž průběhu došlo k porušení tehdy platných zákonů. Stalo se tak například v procesu se skupinou generálů a také v procesu se skupinou tak zvaných buržoazních nacionalistů v čele s Gustavem Husákem, odsouzených v průběhu roku 1954.

V jedné z dílčích zpráv Pillerovy komise z roku 1969, která analyzuje příčiny porušování socialistické zákonnosti v padesátých letech je konstatováno: „*Kabinetní metody nebyly vlastně nikdy zcela opuštěny. Měnily se jen jejich formy tak, jak to odpovídalo postupným organizačním změnám ve státních orgánech (GP, MS, NS) a v orgánech strany.*“²⁴

Politický fanatismus a ideologická zaslepenost těch, kdo se chopili moci v únoru 1948, umocňované vnějšími vlivy, vyústily v masové perzekuce s tragickými následky, přetrvávajícími celá desetiletí. Tuto skutečnost si v roce 1968 částečně uvědomili i ti, kteří se na vyšetřování a posuzování nezákonností podíleli. V závěrečné zprávě o dokončení rehabilitace obětí procesů z padesátých let se říká: „*Politické procesy vytvořily početnou skupinu postižených obyvatel. Šlo nejen o neprávem odsouzené či jinak neprávem potrestané, ale i o jejich známé a příbuzné. V nich se utvářel další zdroj společenské krize a nespokojenosti.*“²⁵

Nespornou odpovědnost za politické procesy z padesátých let i za jiné nezákonnosti, které umožňoval systém vzniklý v justici v době, kdy byl ministrem spravedlnosti Alexej Čepička, měli prokurátoři, soudci, soudní znalci a další pracovníci justičního aparátu. Zajímavým způsobem, dokládajícím okolnosti přešetřování nezákonností z padesátých let, řešila jejich podíl na procesech Kolderova komise v letech 1962–1963. Schůze sekretariátu ÚV KSČ dne 31. července 1963 posoudila *Zprávu o odpovědnosti soudců, prokurátorů a obhájců, kteří se*

²² NA, f. Pillerova komise, k. 16 A.

²³ Vystoupení Karola Bacílka na celostátní konferenci KSČ konané ve dnech 16. – 18. 12. 1952. NA, f. Pillerova komise, k. 16 A.

²⁴ Tamtéž, GP – Generální prokuratura, MS – ministerstvo spravedlnosti, NS – Nejvyšší soud.

²⁵ Tamtéž, k. 41 A.

podíleli na porušování soc. zákonnosti v době politických procesů, a vyjádřila souhlas s provedením кадровých opatření s nimi.²⁶ Nejednalo se o jejich trestní odpovědnost nebo stranické potrestání, ale pouze o přemístění na jiná, nižší místa v justici. Způsob řešení odpovědnosti příslušníků justice za nezákonnosti padesátých let dokumentuje zvláště příklad nechvalně známého prokurátora Josefa Urválka, který v roce 1952 žádal pro členy skupiny Rudolfa Slánského trest smrti. V roce 1953 byl za odměnu jmenován předsedou Nejvyššího soudu. V letech 1956–1957 se snažil ve své funkci brzdit proces prošetřování procesů z padesátých let a především revizi procesu se Slánským. V roce 1961 byl opětovně potvrzen ve funkci předsedy Nejvyššího soudu. Na Generální prokuratuře i na Nejvyšším soudu působili v té době v rozhodujících funkcích prokurátoři a soudci, kteří se přímo podíleli na činnosti justice po únoru 1948.²⁷

Jeden z hlavních aktérů přeměny justice v nástroj umožňující vládnoucí komunistické straně likvidovat a postihovat své politické odpůrce Alexej Čepička, byl v dubnu 1950 jmenován ministrem národní obrany. Až do odvolání z funkce ministra i ze stranických funkcí v roce 1956 plnil bez výhrad také pokyny sovětských poradců.²⁸ V roce 1959 odešel do důchodu. Obdržel osobní důchod ve výši 3 000 Kčs měsíčně (původně na dobu jednoho roku). Nakonec mu byl důchod v této výši ponechán až do roku 1964. V roce 1963 byl vyloučen z KSČ.

Závěr

Nezákonnosti, kterých se příslušníci justice dopouštěli po celou dobu existence komunistického režimu, nebyly, až na výjimky, nikdy potrestány.²⁹ Tato skutečnost se stala jednou z příčin dlouhodobě přetrvávajících problémů ve společnosti, a to i po pádu komunistického režimu v roce 1989. Ani několikrát pokusy o rehabilitaci obětí do listopadu 1989 nebyly úspěšné. Hlavní příčinou byla skutečnost, že na vyšetřování a posuzování nezákonností se podílely ve značné míře osoby z bezpečnostních složek a z justice, které se na nich samy podílely. Mnohé okolnosti zmíněných nezákonností byly až do roku 1989 přísně utajovány. Důvodem byla skutečnost, že přinášely nezvratné důkazy o nedemokratičnosti tehdejšího režimu vedeného komunistickou stranou.

Po roce 1989 došlo v Československu ke změně politického systému. Po dlouhých desetiletích byla obnovena nezávislost soudů. K ochraně ústavnosti vznikl i Ústavní soud. Systém zaručující nezávislost soudů všech stupňů a státních zastupitelství zůstal zachován i po vzniku samostatné České republiky v roce 1993. Tím však nebyla navždy vyloučena možnost pokusů o omezení nezávislosti soudů nebo státních zastupitelství ze strany exekutivy nebo i politických stran zastoupených v parlamentu. Výše uvedené poznatky z vývoje poměrů ve společnosti po únoru 1948 názorně ukazují, jaké následky může v praxi přinést omezení nezávislosti moci soudní, její úplné podřízení exekutivě nebo dokonce vládnoucí politické straně.

²⁶ Tamtéž, k. 51 D.

²⁷ Například Josef Urválek, který jako prokurátor navrhl v procesu s tak zvaným protistátním spikleneckým centrem Rudolfa Slánského více než 10 rozsudků smrti, předkládal tentokrát již jako předseda Nejvyššího soudu politickému byru ÚV KSČ v roce 1962 Zprávu o výsledcích šetření případu Rudolfa Slánského. NA, f. Pillerova komise, k. 53 A.

²⁸ ABS, f. Zvláštní vyšetřovací spisy, a. č. ZV 121. Ve své výpovědi v roce 1963 uvádí Jarmila Taussigová, že se v létě 1951 dostala do ostrého střetu s Čepičkou ohledně Slánského a stranické práce. Čepička prohlásil, že to co řekne on, je jako když řekne strana, že má sovětské poradce a podléhá jim a nikoliv straně.

²⁹ Jednou z mála potrestaných byla prokurátorka z procesu s Miladou Horákovou Marie Brožová - Polednová. Byla odsouzena za podíl na justiční vraždě Milady Horákové na 6 let vězení až v roce 2008.